

PRAVO NARODA I POLITIČKA KULTURA

Savremena politička i pravna teorija obeležene su sporom između multikulturalizma sa jedne, i prava na različitost sa druge strane. Multikulturalizam predstavlja ne samo društveni, politički, teorijski ili filozofski izazov, već istinski civilizacijskih izazov. Međutim, mnogi autori su skeptični i postavljaju pitanje ima li uopšte potrebe prelaziti sa kulturnog pluralizma na multikulturalizam.

Model pravedne međunarodne zajednice koja će omogućavati suživot naroda koje karakterišu kulturne, etničke, verske i ostale različitosti, bio je cilj najuticajnijeg političkog filozofa XX veka – Džona Rolsa (John Rawls).¹ Polazeći od liberalnog kontraktualizma, on razvija koncepciju pravednog “društva naroda”, odnosno pravedne međunarodne zajednice.

Osnovni kriterijum od koga je Rols polazio i prema kome je izvršio klasifikaciju naroda jeste politička kultura, odnosno stepen njene razvijenosti. Prema navedenom kriterijumu on razlikuje pet tipova domaćih društava, odnosno naroda. To su sledeći narodi: razložni liberalni narodi, pristojni hijerarhijski narodi, narodi izvan zakona, narodi opterećeni nepovoljnim uslovima i dobronamerni apsolutizmi.

Osnovnim obeležjima razložnih liberalnih naroda Rols smatra: razložno pravednu konstitucionalnu demokratsku vladu koja je u službi temeljnih interesa naroda; razvijenu političku kulturu i moralnu prirodu. Pod razložno pravednom konstitucionalnom demokratskom vladom podrazumeva vladu koja je pod efikasnom političkom i izbornom kontrolom naroda, koja mu je odgovorna i koja obezbeđuje zaštitu njegovih fundamentalnih interesa. Liberalni narodi imaju, po mišljenju Rolsa, i određen moralni karakter. Oni nude nepristrasne uslove političke saradnje ostalim narodima. Osnovni interesi liberalnih naroda usklađeni su sa njihovim koncepcijama prava i pravde. Oni nastoje zaštititi svoju političku nezavisnost i slobodnu kulturu sa njenim građanskim slobodama, kao i osigurati svoju bezbednost, teritoriju i dobrobit svojih građana. Njihovom karakteristikom Rols smatra i primerno samopoštovanje naroda koje se ogleda u insistiranju jednog naroda da od ostalih dobije odgovarajuće poštovanje i priznanje svoje jednakosti. Ukazuje na spremnost liberalnih naroda da drugim narodima, kao sebi jednakima, uzvrate istim primerenim poštovanjem i priznanjem. Po oceni Rolsa, liberalni narodi nastoje obezbediti pravdu ne samo za sve svoje građane, već i za sve narode. Naglašava da liberalni narod može da živi sa drugim narodima sličnog karaktera braneći pravdu i čuvajući mir. Njihovi temeljni interesi u potpunosti su usklađeni sa interesima drugih demokratskih naroda. Dominacija, osvajanje i versko preobraćanje drugih naroda su strani liberalnim narodima. Stoga oni, po mišljenju Rolsa, ispunjavaju uslove neophodne za trajni mir. Njih krasi sloboda i integritet koje obez-

* Asistent fakulteta za uslužni biznis, Novi Sad.

¹ S. Perović: Prirodno pravo kao integritet pravde, *Pravni život*, T. I, 2003, br. 9, str. LXXIII i dalje; Pravo na slobodu i prirodno pravo, *Pravni život*, 2004, br. 7-8, str. 63 i dalje.

beđuju svojim pripadnicima, pravda i pristojnost njihovih političkih i društvenih institucija, kao i razvijena javna i građanska kultura. Rols zastupa ideju demokrat-skog mira koja podrazumeva da liberalni narodi, ukoliko ratuju, ratuju isključivo protiv neliberalnih naroda izvan zakona. Oni to čine samo u slučaju legitimne sa-moodbrane, ukoliko politika naroda izvan zakona ugrožava bezbednost liberalnih naroda, ili radi intervencije u cilju zaštite ljudskih prava.

U dobro uređene narode, uz razložne liberalne narode, Rols ubraja i tip neli-beralnih, ali pristojnih hijerarhijskih naroda. Da bi jedan pristojan hijerarhijski narod bio dobro uređen i da bi mogao biti član razložnog društva naroda, on mora biti privržen miru i ne sme imati agresivne ciljeve. Ovakav narod poštuje politički i društveni poredak ostalih društava. Njegova osnovna doktrina, prema tome, nije ekspanzionistička. Uslov za članstvo ovakvog naroda u razložnom društvu naroda je da političke institucije jednog dobro uređenog pristojnog hijerarhijskog društva predstavljaju razložnu *konsultativnu hijerarhiju*. Rols se jedino bavi onom vr-stom pristojnih naroda čija osnovna struktura sadrži ono što on naziva “pristojnom konsultativnom hijerarhijom”. Takve narode on naziva *pristojni hijerarhijski naro-di*. Pristojna konsultativna hijerarhija, po Rolsu, podrazumeva nekoliko uslova. Pre svega, svi članovi pristojnog hijerarhijskog naroda moraju pripadati nekoj gru-pi, asocijaciji i sl.; sve grupe moraju biti konsultativne; i na kraju, svaku grupu mora predstavljati, odnosno zastupati telo u kome se nalazi bar nekoliko članova te grupe kojima su poznati njeni interesi i koje oni prihvataju kao svoje.

Budući da pravnim sistemom pristojnog hijerarhijskog naroda dominira ide-ja pravde koja je zasnovana na opštem dobru, takav pravni sistem svim svojim pri-padnicima jemči osnovna ljudska prava. Time ovakav narod ispunjava uslov za članstvo u razložnom društvu naroda, smatra Rols. Taj uslov jeste poštovanje te-meljnih ljudskih prava. U temeljna ljudska prava Rols ubraja: pravo na život (sred-stva za život i sigurnost), pravo na slobodu (sloboda od ropstva, potčinjenosti, pri-silnog rada, kao i dovoljan stepen slobode savesti koji obezbeđuje slobodu veroi-spovesti i slobodu misli), pravo na svojinu (ličnu svojinu), formalnu jednakost ko-ja se izražava pravilima prirodne pravde (pod kojom se podrazumeva slično postu-panje sa sličnim slučajevima). Mišljenja je da se ovakav katalog ljudskih prava ne može odbaciti kao tipično liberalan i karakterističan za zapadnu tradiciju. Na osnovu svega navedenog, možemo zaključiti da Rols pod pristojnim hijerarhi-jskim narodima podrazumeva one narode koji su: miroljubivi; koji su organizova-ni kao pristojne konsultativne hijerarhije u osnovi čijeg pravnog sistema leži ide-ja pravde koja za cilj ima opšte dobro; i koji poštuju osnovna ljudska prava.

Pristojna hijerarhijska društva nisu razložna i pravedna kao što su to liberal-na društva. Ovo stoga što ona afirmišu neliberalnu ideju pravde, odnosno počiva-ju na zajedničkom shvatanju dobra, tj. jednoj sveobuhvatnoj religijskoj, filozof-skog ili moralnoj doktrini koja prožima sve aspekte života zajednice. Njima nedo-staje temeljna jednakost. Međutim, Rols i njih smatra dobro uređenim u skladu sa njihovom političkom koncepcijom pravde kojoj je cilj opšte dobro. Kao neekspan-zionistička društva čijim pravnim poretком upravlja shvatanje pravde zasnovano na opštem dobru, i koja jamče poštovanje ljudskih prava, pristojni hijerarhijski na-rod, po Rolsu, podržavaju jedno isto miroljubivo društvo naroda od koga imaju koristi kao i liberalni narodi. Njih, uz liberalne narode, Rols smatra respektabilnim članovima razložnog društva naroda. Ovo stoga što pristojan hijerarhijski narod

poštuje načelo neintervencije i neagresivnosti u međunarodnim odnosima, uvažava i poштуje osnovna ljudska prava. Iz navedenih razloga, liberalni narodi će, po oceni Rolsa, tretirati pristojne hijerarhijske narode kao *bona fide* članove razložnog društva naroda. To je pitanje tolerancije i odnosa uzajamnog poštovanja naroda što predstavlja važno obeležje političke kulture društva naroda, objašnjava Rols. U njegovoj koncepciji međunarodne pravde samo dobro uređeni liberalni i pristojni hijerarhijski narodi, zajedno, predstavljaju respektabilne članove dobro uređenog, razložnog društva pravednih naroda sveta.

Treći tip naroda čine *narodi izvan zakona*. Pod njima Rols podrazumeva narode koji, iz izvesnih razloga, odbijaju da priznaju i da poštuju razložno pravo naroda, odnosno političku koncepciju međunarodne pravde. Iz tog razloga, on narode izvan zakona isključuje iz razložnog društva naroda koje poštuje pravo naroda. Režimi izvan zakona mogu biti različiti. Uglavnom Rols pod njima podrazumeva režime za koje se čini da njihova državna vlast ne priznaje nikakvo shvatanje prava ili pravde, odnosno čiji pravni poredak zapravo predstavlja sistem prinude i terora. Dakle, narodima izvan zakona on smatra tiranska društva. Ona započinju agresivne ratove smatrajući dovoljnim razlogom da stupe u rat okolnost da bi im to moglo pomoći u realizaciji njihovih racionalnih, ali nikako razložnih, interesa. Režimi izvan zakona često ne poštuju osnovna ljudska prava svojih građana.

Dobro uređenim, liberalnim i pristojnim hijerarhijskim narodima Rolsova koncepcija međunarodne pravde priznaje i dopušta tri oblika međunarodne intervencije u odnosu na narode izvan zakona, a sve u cilju odbrane dobro uređenih naroda i sprečavanja kršenja ljudskih prava od strane režima izvan zakona. Dopusćeni oblici međunarodne intervencije prema režimima izvan zakona su sledeći: javna kritika ovih režima u međunarodnim institucijama; uskraćivanje ekonomske ili druge pomoći i odbijanje da se režimi izvan zakona uključe u praksu uzajamno korisne saradnje, tačnije ekonomska i politička izolacija režima izvan zakona; i u ekstremnim slučajevima kršenja ljudskih prava, ukoliko na režim izvan zakona ne deluju prethodno navedene sankcije, odnosno ukoliko su se one pokazale kao neefikasne, moguće je primeniti intervenciju silom u odbrani ljudskih prava i nasilno obaranje takvih režima od strane dobro uređenih naroda koji poštuju pravo naroda.

Narodi izvan zakona, po mišljenju Rolsa, ne smeju biti prihvaćeni od strane dobro uređenih naroda, kao respektabilni članovi pravednog društva naroda.

Četvrti tip predstavljaju *narodi opterećeni nepovoljnim uslovima*. Pod njima Rols podrazumeva narode čije istorijske, društvene i ekonomske okolnosti otežavaju, a možda čak i onemogućavaju ostvarivanje dobro uređenog režima, bilo liberalnog, bilo pristojnog hijerarhijskog režima. Ovakvim narodima nedostaje politička i kulturna tradicija, ljudski potencijal i znanje, materijalni i tehnološki resursi koji su potrebni da bi društvo bilo dobro uređeno. Cilj razložnog društva naroda treba da bude nastojanje da svako društvo koje je, u nekom trenutku, opterećeno nepovoljnim okolnostima dostigne nivo uslova koji omogućavaju dobro uređeno društvo, ili barem treba da bude podržano u tome. Stoga dugoročni cilj dobro uređenih naroda trebalo bi da bude uvođenje opterećenih naroda i režima izvan zakona u razložno društvo dobro uređenih naroda, konstatuje Rols. On naglašava dužnost dobro uređenih naroda da pomognu opterećenim narodima. Ovo ima za cilj da ljudska prava svuda budu priznata i obezbeđena, a osnovne ljudske po-

trebe svuda budu zadovoljene. Obaveza pružanja pomoći opterećenim narodima ne zasniva se niti na jednom liberalnom principu distributivne pravde. Naprotiv, ovu obavezu ustanovljava "idealno shvatanje društva naroda, sastavljenog od dobro uređenih društava, koja su sva njegov respektabilni i autonomni član, sposoban da se stara o svom političkom životu i održava u prihvatljivom stanju političke i društvene institucije".²

Po mišljenju Rolsa, problem opterećenih društava se, često, ne sastoji u nedostatku prirodnih resursa. On konstatuje da je, često, veći problem opterećenih naroda priroda njihove javne političke kulture, kao i verske i filozofske tradicije koje su u osnovi njihovih institucija, nego skromnost prirodnih resursa kojima oni raspolazu. Uzimajući u obzir navedenu činjenicu i okolnost da dobro uređena društva ne moraju nužno biti i bogata, obaveza pružanja pomoći opterećenim društvima od strane dobro uređenih ima za cilj ostvarivanje i očuvanje pravednih, ili bar pristojnih, institucija u opterećenim društvima. Svrha pomoći koju dobro uređena društva treba da pruže opterećenim društvima ogleda se u pružanju podrške njihovom nastojanju da promene svoju političku i društvenu kulturu. Presudnim faktorima u dostizanju nivoa dobro uređenog društva smatra: političku kulturu naroda, političke vrline i građansko društvo, poštenje i marljivost njegovih pripadnika, njihovu sposobnost za inovacije, itd.

Svrha pomoći koju dobro uređeni narodi pružaju opterećenim narodima manifestuje se u njihovom osposobljavanju za razložno i racionalno upravljanje sopstvenim poslovima, a time i za članstvo u društvu dobro uređenih naroda. Postizanjem ovog cilja opterećena društva postaju dobro uređena tako da njima dalja pomoć više nije potrebna, čak i ukoliko su ona još uvek relativno siromašna. Finalni cilj pomoći opterećenim društvima Rols određuje kao postizanje njihove slobode i jednakosti. Ovo treba da rezultira jednim razložnim društvom dobro uređenih naroda koji će vlastite legitimne zahteve štititi uz puno poštovanje legitimnih zahteva drugih naroda. U postizanju ovog cilja, dobro uređeni narodi, po mišljenju Rolsa, treba da daju svoj doprinos. Ovo stoga što dobro uređeni narodi teže realizaciji društva u kome svi narodi imaju dobro uređene režime. Iako su oni prvobitno motivisani sopstvenim interesom u cilju otklanjanja opasnosti od drugih režima njihovom transformacijom u miroljubive režime spremne na saradnju, Rols smatra mogućim da će, postepeno, sa razvojem političke kulture, narodi zaista početi da brinu jedni za druge i da će međusobni afiniteti osnažiti.

Peti tip društva su *dobronamerni apsolutizmi*. Pod njima Rols podrazumeva one režime koji nisu agresivni i koji poštuju i uvažavaju ljudska prava. Uprkos ovome, dobronamerni apsolutizmi nisu dobro uređena društva, iz razloga što svojim pripadnicima uskraćuju značajnu i sadržajnu ulogu u donošenju političkih odluka.

Prema Rolsovoj koncepciji međunarodne pravde, racionalni predstavnici liberalnih i pristojnih hijerarhijskih naroda će, u prvobitnom položaju, izabrati iste principe međunarodne pravde. Te tradicionalne principe pravde između slobodnih i demokratskih naroda, odnosno principe međunarodne pravde koje će predstavnici dobro uređenih naroda usvojiti u prvobitnom položaju, Rols određuje na sledeći način:

² Dž. Rols: Pravo naroda, Beograd, 2003, str. 89.

1. narodi su slobodni i nezavisni, a njihovu slobodu i nezavisnost trebalo bi da poštuju i drugi narodi;
2. narodi treba da poštuju ugovore i obaveze;
3. narodi su jednaki i učesnici su u sporazumima koji ih obavezuju;
4. narodi treba da poštuju obavezu ne-intervencije;
5. narodi imaju pravo na samoodbranu, ali nemaju pravo da podstiču rat iz drugih razloga osim odbrambenih;
6. narodi treba da poštuju ljudska prava;
7. narodi treba da se pridržavaju određenih utvrđenih ograničenja u vođenju rata;
8. narodi imaju dužnost da pomognu drugim narodima koji žive pod nepovoljnim uslovima koji ih sprečavaju da imaju pravedan ili pristojan politički i društveni režim.³

Navedeni principi omogućavaju pravdu između naroda, odnosno međunarodnu pravdu, smatra Rols. Njih tretira kao političke principe, budući da oni upravljaju javnim politikama prema drugim narodima. Navedene principe međunarodne pravde uzeo je, kako sam kaže, iz istorije i običaja međunarodnog prava i prakse. Pri tome, naglašava da je data lista principa međunarodne pravde nepotpuna. Međutim, najvažnijom ocenjuje spremnost slobodnih i nezavisnih dobro uređenih naroda da prihvate određene osnovne principe političke pravde kojima će se rukovoditi u svom ponašanju. Te principe određuje kao osnovnu povelju svoje koncepcije međunarodne pravde.

Principi međunarodne pravde imaju za cilj demokratski mir.⁴ Vođenje rata mora biti ograničeno i prilagođeno novom cilju. Ideja demokratskog mira koju navedeni principi međunarodne pravde nastoje ostvariti, podrazumeva da dobro uređeni narodi, ukoliko ratuju, to čine samo protiv naroda izvan zakona. Oni to čine jedino kada politika naroda izvan zakona ugrožava njihovu bezbednost, slobodu i nezavisnost koja im je zajemčena prvim principom međunarodne pravde. To znači da dobro uređenim, liberalnim i pristojnim hijerarhijskim narodima principi međunarodne pravde priznaju pravo na rat isključivo u samoodbrani. Na taj način se svakom narodu odriče pravo na rat radi ostvarenja vlastitih racionalnih interesa.

Rols tvrdi da navedenih osam principa međunarodne pravde ima prevagu nad bilo kojim drugim principima. Osim što će se saglasiti sa osam principa međunarodne pravde, predstavnici dobro uređenih naroda će utvrditi i principe za stvaranje i uređivanje organizacija za saradnju, kao i standarde nepristrasnosti za trgovinu i druge institucije saradnje, ističe Rols. Takođe, formulišaće i smernice za regulisanje međusobne pomoći naroda koja je predviđena poslednjim principom međunarodne pravde.

Na taj način, utvrdiće se kompletna koncepcija međunarodne pravde i pravednih političkih odnosa između naroda. Rolsovo je stanovište da bi i liberalni i pristojni hijerarhijski narodi prihvatili istu koncepciju međunarodne pravde. Osam principa međunarodne pravde se, stoga, primenjuje na dobro uređene narode koji se smatraju slobodnim i jednakim, što znači na liberalne i pristojne hijerarhijske

³ Isto.

⁴ O prirodnom pravu i miru vidi: S. Perović, Prirodno pravo i kultura mira, Pravni život, 2004, br. 1-2, str. 27-73.

narode. Kompletna koncepcija međunarodne pravde bi, po mišljenju Rolsa, uključivala i smernice za osnivanje organizacija za saradnju između naroda i za utvrđivanje različitih dužnosti i obaveza. Ovakva kompletna koncepcija međunarodne pravde imala bi, kako Rols kaže, “univerzalni domet”, zbog toga što uređuje najobuhvatniji politički subjekt: političko društvo naroda. Krajnji cilj Rolsove političke koncepcije međunarodne pravde jeste stvaranje modela pravedne međunarodne zajednice u kojoj bi vladao trajni demokratski mir.

Rols tvrdi da će predstavnici pristojnih hijerarhijskih naroda usvojiti istu koncepciju i principe međunarodne pravde kao i predstavnici liberalnih naroda. Argument za ovakav stav Rols objašnjava na sledeći način: “pristojni hijerarhijski narodi ne upuštaju se u agresivne ratove; prema tome, njihovi predstavnici poštuju građanski poredak i integritet drugih naroda i prihvataju da je simetričan položaj (jednakost) u prvobitnom položaju nepristrasan. Zatim, imajući u vidu ideju pravde kao opšteg dobra pristojnih hijerarhijskih društava, predstavnici, takođe, nastoje da zaštite i ljudska prava i dobro naroda koje predstavljaju, i da sačuvaju njihovu bezbednost i nezavisnost. Ovi predstavnici... prihvataju ideju pomoći među narodima u teškim vremenima”.⁵ Iz navedenih razloga smatra da će predstavnici pristojnih hijerarhijskih naroda usvojiti istih osam principa međunarodne pravde, kao i predstavnici liberalnih naroda. Na taj način se dolazi do jedne koncepcije međunarodne pravde, odnosno, Rolsovom terminologijom izraženo, do prava naroda koje služi kao zajedničko pravo za jedno pravedno političko društvo dobro uređenih naroda. Prema ovakvom modelu pravedne međunarodne zajednice, uprkos kulturnom, etničkom, religijskom, društvenom pluralizmu, njene osnovne karakteristike bile bi: pravda, mir, saradnja i tolerancija među narodima.⁶

⁵ Dž. Rols: *Pravo naroda*, str. 89.

⁶ Up. S. Perović: *Declaration of Natural Human Rights*, Petrovaradin, 2003.